

A tanulmány megjelenésének pontos paraméterei: Marosán Bence Péter: „Képes-e a filozófia gyógyírt nyújtani a halálfélelemre? Avagy egy fizikalista reinkarnáció-elmélet vázlata”. In *Lábjegyzetek Platónhoz 22. Félelem*. Szeged: Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, Státus Kiadó. 2025: 30-40. ISBN: 978-615-5727-10-8. Kérem, idézze eszerint!

Képes-e a filozófia gyógyírt nyújtani a halálfélelemre? Avagy egy fizikalista reinkarnáció-elmélet vázlata

Marosán Bence Péter¹

I. Bevezetés

„A haláltól, a halálnak félelmétől indul el a Mindenség minden megismerése” – szól Franz Rosenzweig *A megváltás csillaga* c. művének első mondata.² Mély igazságot tükröznek ezek a szavak. A bennünket körülvevő világ tele van riasztó ismeretlenséggel, és minden ismeretlenség közül a legradikálisabb a halál ismeretlenje, ahonnan nem sokan tértek vissza, hogy mindenki számára, minden kétséget eloszlatóan tanúsíthassák, mi vár ránk azután, hogy testünket átadtak az enyészetnek. Az ember az ismeretlen közelebbi megismerésével próbálja meg eloszlatni, legalábbis domesztikálni az ismeretlen által jelentett fenyegetést. A halál azonban makacsul ellenáll az episztémikus jellegű domesztikálási kísérleteknek. Ennek ellenére az embert mégis hajtja a vágy, hogy meg tudja, vajon mi várható a halálon túl, saját testének felbomlása után. Jelenleg úgy tűnik, teljesen bizonyosat talán nem soha nem fogunk megtudni ezzel kapcsolatban. Vannak azonban bizonyos episztémikus stratégiák, amelyek révén többé-kevésbé bizonyos alternatívák vázolhatók föl. A jelen tanulmányban néhány ilyen stratégiával szeretnénk közelebbről foglalkozni.

A kérdés közelebbi tanulmányozásának egyik furcsa folyománya az, hogy bármi is várjon bennünket testünk felbomlása után, az mindenképp rejt magában bizonyos félelmetesnek tűnő implikációkat, melyekkel meg kell tudnunk megbékélni. Nagyon nem mindegy azonban, hogy legalább valószínűsíthető feltételezéseket szerezzünk azzal kapcsolatban, hogy potenciálisan mi vár bennünket halálunk után, hogy tudjuk, körülbelül mégis milyen adott szempontból

¹ A szerző a Budapesti Gazdasági Egyetem tanára.

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj BO/00143/23/2 számú projektjének, valamint az NKFIH 138745. számú pályázatának támogatásával készült.

² Franz Rosenzweig: *A megváltás csillaga*, Budapest, Kalligram kiadó, 2023. 30. Ford. Bíró Dániel.

félelmetesnek mutakozó fejleményekkel kell szembenéznünk, és ilyenekkel megbékélnünk. Jelen tanulmányunk fő következtetése az lesz, hogy – szemben egy materialista megalapozottságú pozíció által standard módon sugallt képpel – nem az *örök semmi* a legvalószínűbb eshetőség. Jelen személyiségünknek kell feltehetően búcsút mondanunk, és a trauma, amellyel szembe kell néznünk halálunk után, az előzetes emlékek nélküli *újjászületés*, valamint egy számunkra tökéletes ismeretlen új világba történő belépés traumája.

A tanulmányt négy további részre bontjuk. A következő szakaszban (II. Szubsztanciadualizmus. A kényelmes, de valószínűtlen megoldás) a legkényelmesebb, legegyszerűbb utat fogjuk megvizsgálni, mely a halhatatlanság plauzibilis megfogalmazásához vezet: a szubsztanciadualizmusnak nevezett álláspontot. A rákövetkező szakaszban (III. Halhatatlanság fizikalista szemszögből? Az Örök Visszatérés visszatérése) annak lehetőségét fogjuk megvizsgálni, hogy materialista szempontból mit mondhatunk értelmesen a halhatatlanság problémájáról. A negyedik szakasz (IV. Egy fizikalista reinkarnáció-elmélet kísérlete) témája lesz a jelen írás fő gondolata: egy fizikalista megalapozottságú reinkarnáció-elmélet kísérlete. Végül a Konklúzióban, az ötödik szakaszban fogjuk összefoglalni az itt közzétett esszé legfontosabb következtetéseit és vélt eredményeit.

II. Szubsztanciadualizmus. A kényelmes, de valószínűtlen megoldás

A halhatatlanság legkézenfekvőbb és metafizikailag legbiztosabb megoldása a klasszikus szubsztanciadualizmus volna. Van egy testi és egy lelki szubsztancia, melyek vígan fennállnak egymástól függetlenül, és valamiképpen kölcsönhatnak egymással. Ez a hagyományos vallások egy széles körben elterjedt, standard felfogásmódja, és a nyugati filozófiatörténetben is egy visszatérő motívum, Platónról kezdve, Descartes-on át, egészen napjainkig, Alvin Plantingáig és Richard Swinburne-ig.

A filozófiatörténet több évezredes története során rendkívül sok érvt kidolgoztak ezen álláspont mellett. Itt természetesen nem vállalkozhatunk akárcsak a legfőbb érvek felsorakoztatására, vagy teljesen precíznek szánt osztályozására – csupán a legjellemzőbb típusokra szeretnénk utalni. Úgy gondolom, három ilyen típust sorakoztathatunk föl. Az első *logikainak* mondható utat követ, és a valóság általános szerkezetéből vagy a lélek plauzibilisnek tűnő definíciójából próbál levezetni halhatatlanság-érvt. Találunk ilyen Platónnál,³ Descartes-

³ A lélek, mint önmagát mozgató princípium, Platón *Phaidrosz* c. dialógusában (245b-246a).

nál,⁴ vagy ma Alvin Plantingánál.⁵ A második a racionális hitre alapoz, mint Kant. Végül a harmadik a szubsztanciadualizmusnak próbál empirikus alátámasztást találni. Ez utóbbi harmadik pozíción belül három további fő irányt tudunk megkülönböztetni. Az egyik arra alapoz, hogy szerintük vannak olyan mentális élmények, állapotok, események, amelyekhez nem rendelhető hozzá egyértelműen neurális korrelátum.⁶ A második a testen kívüli tapasztalatokkal,⁷ míg a harmadik a halálközeli élményekkel érvel;⁸ (mi szerint, vélik azok, akik ez utóbbival érvelnek, vannak olyan beszámolók, amelyek akkor születtek, amikor a test teljesen megszűnik működni, még az agyi tevékenység is leáll).⁹

A megoldás metafizikailag kényelmes, kézenfekvő és biztos. Az egyes személy lényegének tekinthető első személyű perspektívát egy lélekszubsztancia hordozza, mely valamiképpen elpusztíthatatlan, a hozzánk tartozó első személyű perspektíva tehát mindörökké fennmarad, mint a valóság egy bizonyos módon állandó tartozéka. A nagy probléma az, hogy a szubsztanciadualizmust semmiféle empirikus kísérleti bizonyíték nem támasztja alá. Empirikusan, mint azt az imént is állítottuk, egyébként viszonylag egyértelműen lehetne bizonyítani: ha például akadna olyan mentális esemény, amelyhez bizonyíthatóan nem tartozik őt hordozó vagy realizáló neurális vagy testi korrelátum, akkor ez fölöttébb erős bizonyíték volna a szubsztanciadualizmus mellett. Sajnos, ez idáig egyetlen ilyen vagy más típusú empirikus bizonyíték sem akadt.

Ez némileg csökkenti annak valószínűségét, hogy a szubsztanciadualizmus igaz legyen. A következő részben annak bizonyos lehetőségeit vesszük górcső alá, hogy miként beszélhetünk – ha beszélhetünk – halhatatlanságról fizikalista, vagy legalábbis a természettudományos megközelítéssel teljes mértékben kompatibilis álláspontból, anélkül, hogy szubsztanciadualizmust kellene feltételeznünk.

III. Halhatatlanság fizikalista szemszögből? Az Örök Visszatérés visszatérése

⁴ A descartes-i „elgondolhatósági argumentumra” kell itt gondolnunk, mely szerint abból, hogy képesek vagyunk úgy elgondolni a lélek avagy a „gondolkodó dolog” lényegét, mint ami teljesen független a testi szubsztanciától, logikusan következik, hogy a lélek aktuálisan is különböző és független a testtől. Pl.: René Descartes: *Elmélkedések az első filozófiáról*, Budapest, Atlantisz kiadó, 1994. Ford. Boros Gábor.

⁵ Alvin Plantinga: *Against Materialism. Faith and Philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers*, Volume 23, Issue 1, Article 1, 2006.

⁶ Pl. Bergson (*Anyag és emlékezet, Matière et Mémoire*, Paris, PUF, 2012), Husserl az *Eszmék* második könyvében (Husserl: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*, Den Haag, Martinus Nijhoff, 1952. 288-297 [§63]). Richard Swinburne: *The Evolution of the Soul*, Oxford, Oxford University Press, 1986. Ma pl. Alin Cucu: *Turning the Tables: How Neuroscience Supports Interactive Dualism. Mind and Matter*, 2024, 21 (2): 219-239.

⁷ Pl. Gary Habermas.

⁸ Pl. Gary Habermas, Sam Parnia, Pim van Lommel.

⁹ Ezt borzasztó nehéz persze bizonyítani – ezzel kapcsolatos egyértelmű bizonyítékunk nincsen.

A halhatatlanság kérdését, ahogy én látom, fizikalista nézőpontból úgy a legcélszerűbb felvetni, hogy túlélheti-e valamiképpen a saját test pusztulását az az első személyű perspektíva, amely bennünket a születésünk pillanatától a halálunkig elkísér. Első pillantásra úgy tűnik, hogy ez a perspektíva be van zárva a mi fizikai testünkbe, és anélkül épp úgy nem tud túlélni, mint egy hal a saját akváriumának éltető vizén kívül.

A standard fizikalista magyarázat szerint a bennünket jellemző első személyű perspektíva abban a pillanatban jön létre, amikor testünk megkezdí tudatos működését. Ezt a perspektívát végig a saját test, mint fizikailag viszonylag zárt rendszer hordozza. Halálunk pillanatában pedig, a test felbomlásával, a további tudatos működés ellehetetlenülésével, ez az első személyű perspektíva – a mi tudatunkhoz tartozó immanens, strukturális nézőpont – is egyszer és mindenkorra megszűnik. Ami a halál után bennünket vár, az az örök sötétség.

Egy további, óvatosabb vizsgálati sor azonban, véleményem szerint, arról győz meg bennünket, hogy ez nem feltétlen van így. A hozzánk tartozó első személyű perspektívát egy bizonyos fizikai feltételrendszer megvalósulása szükségszerű következményének kell tartanunk. Az ellenkező feltételezés egy rendkívül pazarló ontológiához vezetne. Mert gondoljuk meg, hogy létrejön egy bizonyos fizikai feltételrendszer, amely egyszer egy bizonyos első személyű perspektívát eredményezett – azután a legközelebbi alkalommal, amikor létrejön ugyanaz a feltételrendszer, akkor már egy másik első személyű perspektívát eredményez; azután a következő alkalommal megint egy másikat, és így tovább a végtelenségig. Ez az elképzelés rendkívüli módon sértené Ockham borotvájának az elvét.

Úgy tűnik, legalábbis egy végtelen világegyetem feltételezése mellett,¹⁰ egyfajta továbbfejlesztett – mert végső soron indeterminisztikus természetet előfeltételező – nietzschei „Örök Visszatérés”-modell plauzibilis módon képviselhető a természettudomány megközelítés keretei között. Egyszer egy bizonyos fizikai feltételrendszerhez kapcsolódó első személyű perspektívának, egy végtelennek feltételezett univerzum esetében, újra és újra létre kell jönnie – mi újra és újra meg fogunk születni, noha semmi sem kényszerít rá, hogy életünket kétszer ugyanolyan módon éljük le. E modell matematikai részleteit véleményem szerint meglehetősen meggyőzően, átláthatóan és frappánsan vezette le az amerikai filozófus, Michael Huemer 2021-es cikkében.¹¹

¹⁰ Annak ellenére, hogy sok tudós (pl. Paul Davies) elkötelezett a fizikai realitás, a világegyetem végeessége mellett, nekem a végtelen világegyetem gondolata tűnik a legelegánsabb, bizonyos tekintetben a legegyszerűbb és legkézenfekvőbb eshetőségnek. A világ aktuális végtelensége a legegyszerűbb, nem-triviális megoldásnak látszik.

¹¹ Michael Huemer: Existence Is Evidence of Immortality. *Noûs*, Volume 55, Issue 1, March 2021. 128-151.

Egy ilyen modell nagy előnye, hogy elsőre ez tűnik a legelegánsabbnak. Az analitikus filozófusok rendkívül fantáziadús személyek, akik képesek a legkülönbözőbb és leghihetlenebb gondolat kísérleteket is kitalálni, hogy közel férközzenek a valóság, jelen esetben az elme valódi természetéhez. Gondolkodhatunk olyan problémákban, hogy mi a helyzet akkor, amikor két ember idegrendszere – például sziámi ikrek esetében – annyira összefonódik, hogy átjárás van kettejük tudata között. Mi van, ha szeparáljuk őket? Mi történik, ha egy gátlástalan tudós éppen ellenkezőleg, annyira összekapcsolja két ember vagy két érző lény idegrendszerét, hogy két tudatból egy lesz? Mi van, ha éppen ellenkezőleg: egyetlen ember esetében szétválasztjuk a két agyféltekét, és különböző praktikákkal a két félagyat külön-külön funkcionálissá tesszük. Vagy például összejttenyésztési technikával mindkét félagyhoz hozzáépítünk egy másik félagyat, így teljessé téve őket. Mi történik, ha nem engedjük lebomlani teljesen az embert, annak idegrendszerével, hanem azt a működőképesség határán „táncoltatjuk”? Amikor teljesen megszűnne működni, különböző eljárásokkal „visszaépítjük”, és funkcionálissá tesszük az idegrendszert? Vagy éppenséggel lefagyasztunk valakit, hibernációs koporsóba rakjuk, és évmilliárdokon át, vagy akár világegyetemek teljes „élettartamát” kitevő időtartamokon keresztül őrizzük ezt a jégkoporsót, a lefagyasztott illetőt soha, vagy csak nagyon soká újraélesztve? Az Örök Visszatérés „2.0” mindezeket a kérdéseket különösebb döccenők vagy nehézségek nélkül tudja kezelni.

Van azonban egy nagy magyarázati szakadék az Örök Visszatérés 2.0-nak nevezett modell esetében. Miért pont ahhoz a testhez tartozik egy bizonyos első személyű perspektíva, amelyikhez? Miért nem egy másikhoz? Az első személyű perspektíva önmagában a tudat egy teljesen formális jellegzetességének tűnik. Elképzelhetem, hogy tudatom nem az én testemhez, hanem egy egészen másik, adott esetben nem is emberi szubjektum testéhez tartozik. Az Örök Visszatérés 2.0 nem ad számot arról, hogy egy első személyű perspektíva miért ahhoz a testhez tartozik, amelyikhez aktuálisan.

Axiológiai tekintetben – ami a tények szempontjából ugyan közömbös, de az egyén szempontjából legalábbis érdekes lehet felvetni – az Örök Visszatérés 2.0 néhány szubjektumnak – nem is kevésnek – a legszörnyűbb poklot jelentené. Gondoljunk csak bele egy olyan ember esetébe, aki a Tetra-amelia szindróma egy súlyosabb változatával született – aki tehát nem csak négy végtagját kénytelen nélkülözni, de komolyabb idegrendszeri károsodásokat is elszenvedett egyedfejlődés közben, így egész életét szörnyű fájdalmak közepette, artikulált önkifejezésre és önellátásra tökéletesen képtelen állapotban kénytelen eltölteni! Ilyen állapotban eltölteni egy életet újra és újra és újra az érintettek számára tényleg maga lehet a pokol. Mondjuk ezt annak teljes tudatában, hogy a valóság nem kívánságműsor.

IV. Egy fizikalista reinkarnáció-elmélet kísérlete

Az utóbbi pár évben arra tettem kísérletet, hogy Husserl egynémely kéziratában megjelenő reinkarnáció-elméletet fizikalista, vagy legalábbis a természettudományos paradigmával teljes mértékben kompatibilis módon próbáltam újraértelmezni. Husserl szerint – ahogy azt néhány szövegében, pl. a C-kéziratok pár helyén olvashatjuk¹² – a formális ego a test halála után kiválik az ego empirikus önobjektivációjából, majd újra testet ölt egy másik empirikus ego formájában. Ezzel kapcsolatban fogalmaztam meg egy olyan elképzelést, mely szerint az első személyű perspektívát nem egy univerzális összefüggés-rendszer, hanem csupán partikuláris fizikai feltételek egy szűkebb csoportja hordozza, amelyek nevezetesen valamely szubjektum esetében a tudatosság legalapvetőbb szintjének működésben tartásáért felelősek. Amikor egy szubjektum meghal, akkor a hozzá egykoron tartozó első személyű perspektíva rögtön újra aktiválódik egy olyan, még tudatos működését eladdig meg nem kezdő embrionális szubjektumban, akiben a megfelelő fizikai és speciálisan idegrendszeri feltételek tökéletesen izomorfok az elhunyt személy minimális elméjét „üzemeltető” megfelelő fizikai és idegrendszeri feltételekkel.¹³ Úgy véltem, hogy egy ilyen elmélet önmagában magyarázni képes, hogyan kerül át egyik személy első személyű perspektívája egy másik, tőle térben és időben elkülönült embrionális szubjektum testébe.

A tavalyi (2023) „Lábjegyzetek Platónhoz” c. konferencián, melynek témája a „Kétely” volt, előadtam ezt a felvetést. A kérdések öt percében Schwendtner Tibor és Pavlovits Tamás kérdései arról győztek meg, hogy koncepcióm rendkívül távol áll attól, hogy – legalábbis egy elkötelezett fizikalista szempontjából – meggyőzőnek lehessen mondani. Schwendtner és Pavlovits változatos és szofisztikált kérdéseinek lényege abban foglalható össze, hogy pusztán maga a funkcionális és szerkezete izomorfia fennállása önmagában aligha képes hihetően megmagyarázni azt, hogy miért kellene egy első személyű perspektívának egyik szubjektum testéről úgymond „átugornia” egy tőle térben – és adott esetben időben – elkülönült másik, tudatos működését talán még meg nem kezdett szubjektum testére. Az általuk felvetett nehézséget „Öröklődési Problémának” neveztem el, arra utalva, hogy miképpen lehet képes arra egy meghatározott – hipotézisünk értelmében még embrionális állapotban lévő – személy

¹² Edmund Husserl: *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929-1934). Die C-Manuskripte*, New York, Springer, 2006. 176-177.

¹³ A minimális elméhez ld.: Marosán Bence Péter: Genesis of the Minimal Mind. Elements of a Phenomenological and Functional Account. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 2023: 1-31. DOI : 10.1007/s11097-023-09946-7.

teste arra, hogy egy másik, tőle téridőben és kauzálisan elkülönült, éppen jobb létre szenderülő személy első személyű perspektíváját „megörökölje”.

Hosszas töprengések után röviden arra véltem rájönni, hogy ha a két személy tényleg elkülönült egymástól okságilag, akkor az „Öröklődési Probléma” alighanem megoldhatatlan; és egyik személy perspektívája tényleg nem tud átöröklődni egy másik, tőle téridőben és okságilag izolált személy testére. Először is fel kell tennünk azt, hogy a világ egy totális kauzális összefüggés-rendszer, amelyben minden rész bizonyos fokú összefüggésben áll az összes többivel.¹⁴ A jelenlegi természettudományos ismereteink alapján ez egy teljesen plauzibilis felvetés. Ezután megfogalmazható az, amit „Kiterjesztett Realizációs Hipotézisnek” nevezhetünk. A „Kiterjesztett Realizációs Hipotézis” szerint az egyes egyén első személyű perspektíváját nem csak az ő okságilag viszonylag elkülönült zárt rendszere, fizikai teste hordozza és aktiválja, hanem vele funkcionálisan, szerkezetileg izomorf, valamint *neurális szinkroniában* működő másik test is;¹⁵ amikor is a funkcionális és szerkezeti izomorfiát, illetőleg a neurális szinkroniát mindenekelőtt azon testi részek vonatkozásában határozzuk meg, amelyek *a tudatosság legmélyebb szintjének a realizálásáért és hordozásáért felelősek*.

Ahhoz, hogy a „Kiterjesztett Realizációs Hipotézis” – mely első pillantásra durván sérti Ockham borotvájának elvét (ha egy első személyű perspektíva aktiválásához elegendő csupán az illető személy saját testében végbemenő fizikai folyamatokra utalnunk, akkor miért vetnénk föl, hogy más személyek testi folyamatai úgymond közre kell, hogy működjenek az elsőként említett személy első személyű perspektívájának realizációjában?) – plauzibilisen felvethető legyen, két feltételnek kell teljesülnie. *Először is*, valamilyen formában, *méghez a természetes módon*,¹⁶ lehetséges kell, hogy legyen, hogy egyik személy mentális szférájából közvetlenül kerülhet át mentális tartalom egy másik, tőle elkülönült személy mentális szférájába. Másodszor pedig, az előbbivel szoros összefüggésben, kell, hogy egy vagy több tudatosságra képes fizikai rendszer (agy, illetve központi idegrendszer) között aktuálisan is létezzék *közvetlen oksági*

¹⁴ Husserlnél ezt a gondolatot megtaláljuk az *Eszmék* második könyvében. Husserl: *Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*, Den Haag, Martinus Nijhoff, 1952.

¹⁵ A „neurális szinkronia” gondolatát a '90-es évek elejétől kezdve kezdték el kidolgozni idegtudósok, hogy a társas kapcsolatok és folyamatok pár idegtudományi jellegzetességét megmagyarázzák vele. Alapjáraton ez a kifejezés pusztán azokra az egyébként vaskos kauzális láncokra utal, amelyek révén – a kommunikáció, az együttműködés, a tanulás, a társas figyelem folyamatai által – két vagy több idegrendszer egymásra hangolódik, és képes arra, hogy egymással szinkronban működjenek. Beszélünk azonban kívülről, nem a kommunikáció, illetve az együttműködés által, hanem *spontán* vagy egy külső jel-, illetőleg ingerforrás által előidézett szinkroniáról is.

Ehhez pl.: Ana Lucía Valencia and Tom Froese: What binds us? Inter-brain neural synchronization and its implications for theories of human consciousness. *Neuroscience of Consciousness*, 2020, 6(1). doi: 10.1093/nc/niaa010

¹⁶ Tehát nem valamilyen technikai szupport révén, amivel most már több mint tíz éve intenzíven kísérleteznek.

kapcsolat. Ha ez a két feltétel teljesül vagy igaznak bizonyulna, akkor a „Kiterjesztett Realizációs Hipotézis” is jelentős empirikus alátámasztást nyerne.

A „Kiterjesztett Realizációs Hipotézis” empirikus megerősítése vagy igazolása az „Öröklődési Problémát” is megoldaná. Ha az egyes személyek első személyű perspektíváját nem egy, hanem egyszerre több, egymással kauzálisan összefüggő fizikai rendszer hordozza, akkor teljesen magától értetődővé válik, hogy ha a szóban forgó, csatolt rendszerek közül az egyik megszűnik, illetve megsemmisül, akkor az általa hordozott első személyű perspektívát, vagy annak bizonyos aspektusát, a másik, vele csatolt rendszer „viszi” úgymond „tovább”. A nagy kérdés az, hogy milyen realitása van ma, a jelenlegi természettudományos tudás, illetve paradigma fényében a korábban említett két feltételnek.

A „Kiterjesztett Realizációs Hipotézis”, valamint a teljesülése előfeltételül említett két kikötés nem kevés kérdést vet fel elméleti és empirikus tekintetben egyaránt. Az első előfeltevés a jelenlegi tudományos paradigma képviselőinek túlnyomó többsége által elutasított *telepátia*, vagy azzal analóg, arra emlékeztető jelenség bizonyos formáját, szintjét implikálná. Egyik elméből valamilyen módon közvetlenül is átkerülhetne információ egy másik elmébe – ez a telepátia klasszikus fogalmára emlékeztet. Ezzel kapcsolatban azt szeretnénk megjegyezni, hogy az elmúlt több mint százhusz évben, a 19. század vége óta, a telepátiával kapcsolatos, és finoman szólva rendre kétségesnek, nem meggyőzőnek ítélt kísérletek leginkább a telepátia valamilyen, fogalmazzunk így „robosztus” formáját próbálták bizonyítani; értve ez alatt, hogy valamilyen szempontból magas komplexitású információnak kellett volna átkerülnie egyik ember tudatából a másikba (pontosan azért, hogy a véletlen egybeesések szerepét, mértékét minimalizálják). Például egyik szobában egy kártyapakli egyik kiválasztott lapjára gondolt az egyik kísérleti alany, amit a másik szobában a másik alanynak ki kellett volna találnia, illetve – a kísérlet kontextusában – meg kellett volna úgymond éreznie. Nekünk, ahhoz, hogy az itt javasolt modell működni tudjon, nincs szükségünk arra, hogy jelentős mértékű vagy komplexitású, tehát bizonyos szempontból „robosztus” jellegű információ kerüljön át egyik elméből a másikba. Elegendő a legapróbb, legmikroszkopikusabb hatás vagy tartalom, ami egyik mentális szférából igazolható módon átkerül a másikba.

A nagy kérdés ennek vonatkozásában, hogy mi volna az a kauzális, oksági híd, ami a közvetlen kapcsolatot két elme, illetve azok hordozója, két tudatos agy között biztosítani tudná. A tudományos közösség túlnyomó többsége, érthetően, ezért is utasítja el a telepátia gondolatát, mondván, hogy ez valamiféle természetfölötti, misztikus jelenségkörre utalna,¹⁷ ami összeköt

¹⁷ Vö. Mario Bunge: *Treatise on Basic Philosophy: Volume 6: Epistemology & Methodology II: Understanding the World*, Dordrecht, Springer, 1983. 225–226. “”

két vagy több tudatot – vagy éppen, az inget varrva a gombhoz, egy jelenleg még nem ismert természettörvény vagy természeti jelenség alapján feltételez kapcsolatot két vagy több elme között. Ebből a szempontból emelném ki Ehsan Hosseini iráni fiziológus 2021-es cikkét, amelyben a szerző azt a hipotézist fogalmazza meg, hogy az agy elektrokémiai tevékenysége által gerjesztett gyenge elektromágneses mező alkalmas lehet arra, hogy két vagy több agyat közvetlenül is egymáshoz kapcsoljon.¹⁸ Nem biztos, hogy Hosseini hipotézise kiállja majd a megfelelő kísérleti próbákat; meglehet, hogy nincs igaza. De a jelenlegi természettudományos keretek között, figyelembe véve, hogy az egymással nagyobb távolságban lévő részecskék is nagyon sok különféle interakcióba kerülhetnek és kerülnek is egymással, számos különböző lehetőség van rá, hogy kettő vagy több agy között közvetlen kapcsolat legyen, és hogy a tudatosságra képes fizikai rendszereket megragadjuk úgy, mint egy univerzális rendszer vagy hálózat részei.

Tartózkodóan kapcsolódva ahhoz a hipotézishez, hogy az agy elektrokémiai aktivitása által gerjesztett gyenge elektromágneses mező alkalmas lehet arra, hogy térben elválasztott agyak között közvetlen kapcsolatot teremtsen, szeretném azt a további, elismerem, szintén rendkívül spekulatív hipotézist megkockáztatni, ami a megfelelő, egyelőre még el nem végzett kísérletekre utal tovább, hogy a neurális szinkronia lerövidítheti a távolságot, ami ilyen közvetlen kapcsolat kialakításához szükséges lehet, illetve ennek mértékét képes felerősíteni.

A jelenlegi ismereteink fényében, mind a „Kiterjesztett Realizációs Hipotézis”, mind az előfeltételül szolgáló két sejtés, mind az utóbb említett, Ehsan Hosseini elméletét kiegészíteni hivatott hipotetikus elképzelés, mi szerint a neurális szinkronia jelenléte és mértéke fokozhatja az agyak közti közvetlen kapcsolatot, erősen, sőt, feltehetőleg a kutató tudósok túlnyomó többsége számára túlzóan spekulatív. Ezek igazolásához, vagy legalábbis értékelhető mértékű alátámasztásához empirikus vizsgálatok és kísérletek sorozatára volna szükség. A jelen tanulmányban csupán arra szeretnénk volna rámutatni, hogy mindezek a feltevések teljes mértékben összhangban vannak a jelenlegi természettudományos paradigmával; még akkor is, ha jelenleg bizonyíthatatlanok, illetve bizonyításuk, erőteljesebb alátámasztásuk adott esetben jelentős nehézségekbe ütközik; vagy adott esetben nem is bizonyíthatóak, mivel hamisak.

A jövő kérdése az tehát, hogy ez egy ígéretes iránynak bizonyul, vagy terméketlennek. Én csupán azt szeretném sugalmazni, hogy rejlenek benne bizonyos lehetőségek, amelyek miatt érdemes lehet tenni vele pár próbát. A jelenlegi természettudományos ismereteink fényében ugyanis, amit a tudatosság neurofiziológiájáról tudunk, a szubsztanciadualizmus majdnem

¹⁸ Ehsan Hosseini. Brain-to-brain communication: the possible role of brain electromagnetic fields (As a Potential Hypothesis). *Heliyon*, 2021 Mar 1;7(3):e06363.

biztosan hamis – bár egy empirikusan tesztelhető modell. Materialista szempontból pedig az Örök Semmi koncepciója, mely standardnak számít, természetéből fakadóan spekulatív és örökké bizonyíthatatlan elképzelés marad. Ugyanez a helyzet az Örök Visszatérés 2.0-val, mely szintén materialista alapvetésű, bár kétségkívül nem-standard koncepció.

Amennyiben az alapjául szolgáló előfeltevések igazolhatók, legalábbis valamekkora értékelhető, konkrét empirikus alátámasztás található hozzá, az itt javasolt fizikalista jellegű reinkarnáció-elmélet lehet képes arra, hogy empirikusan specifikus jelentéstartalommal bírjon, és emellett, az előbbivel szoros összefüggésben, a vonatkozó empirikus vizsgálatok során keresztül, ahogy az előbb említett empirikus jelentéstartalom szilárdabbá és jelentősebb mértékű válik, *felszámolja saját spekulatív karakterét*, ami pedig – mármint a spekulatív karakter –elidegeníthetetlen velejárója mind a szubsztancia-dualizmusnak, mind az Örök Semminek, mind pedig az Örök Visszatérés 2.0-nak.

Az előző szakaszban felvetett kérdést – nevezetesen, hogy egy fizikai rendszerhez miért pont az az első személyű perspektíva tartozik, amelyik – ez a koncepció szintén képes lehet kezelni valamilyen szinten. Nevezetesen, van egy oksági történet, amely megmagyarázza, hogy egyik első személyű perspektíva hogyan kerül át egy másik személy – az elmélet szerint kezdetben még – embrionális testébe.

V. Konklúzió

A halálban nincs semmi megnyugtató. Akiket szenvedések sújtanak, azoknak megkönnyebbülés, megváltás lehet, de a legtöbb ember számára bizonyos tekintetben a legfélelmetesebb esemény. Kétségek forrása, örökké nyugtalanító, kikerülhetetlen jellegzetessége a világnak és az egyes egyén életének. Nem tudjuk, mi fog történni az életünkhöz tartozó első személyű perspektívával, miután testünk megsemmisül. A jelen tanulmányban csupán egy lehetőséget szerettem volna említeni arra, hogy a halál nyugtalanító volta miképpen volna valamiképp enyhíthető a kortárs természettudományos paradigma és ismeretrendszer elveivel összhangban lévő módon.

Ami a halál okozta látens vagy manifeszt traumát episztémikusan hathatósabb módon tudná enyhíteni, úgy vélem, az egy olyan modell lehetne, aminek az empirikus világban, vizsgálati síkon is van jelentősebb mértékű alátámasztása; és ami teoretikusan, kognitívan azáltal is az igazság ígéréssel tud kecsegtetni, hogy a legelegánsabb és a legegyszerűbb, de nem-triviális alakban képes megjelenni. Az itt kínált fizikalista jellegű reinkarnáció-modell ez utóbbi kívánalmaktól, kritériumoktól még távol áll. A „Kiterjesztett Realizációs Hipotézis” megsérti Ockham borotvájának az elvét, és a nevezett hipotézis előfeltételül szolgáló

empirikus követelmények (az, hogy mentális tartalom képes legyen egyik mentális szférából egy tőle különböző másik mentális szférába *természetes módon* átkerülni, valamint, hogy a tudatosságra képes fizikai rendszerek, úgy is, mint agy és agy között legyen közvetlen, *aktuális*, és megint csak *természetes* kapcsolat) jelenleg nem rendelkeznek empirikus alátámasztással. Lehet, hogy ilyen soha nem is lesz, mert ezek a követelmények jogosulatlanok, nincsen megfelelő fedezetük a reális világban.

Én csupán azt szeretném javasolni, hogy a fentebb tárgyalt nehézségek miatt ne vessük el ezt a koncepciót a kezdet kezdetén, minden további mélyebb és kellőképp kiterjedt, sokoldalú vizsgálat nélkül. Ha ugyanis végül mégis ígéretes kutatási iránynak bizonyulna, akkor a legmélyebb filozófiai kérdések közül adhat választ néhányra; és az egyéni egzisztencia szempontjából is felbecsülhetetlen jelentőségűnek bizonyulhat; olyan, ami képes lehet tartósan és hathatósan kezelni azt a traumatikus és félelmetes fejleményt, ami a halál.